

FŐCZE JÁNOS

Szocialisták Erdélyben impériumváltás alatt és után (1918–1927)

Bevezetés

Az erdélyi szocialista mozgalomban az első világháború végének eseményei több éles törést okoztak. Az erdélyi, bánági és partiumi román nemzetiségű szociáldemokraták egyik része ugyanis a román nemzeti célokkal szimpatizált, míg mások – szorosán követve a Budapesten zajló eseményeket – kitartottak a Magyarországon éppen ebben az időszakban meghatározóvá váló Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) és az akkori államhatárok között föderalizálandó Magyarország gondolata mellett. Hasonlóan meghatározó, bár jóval mélyebb és hosszabb távon ható törésvonalakat okozott a III. (Kommunista) Internacionálé 1919. márciusi létrejötte.

Milyen utak álltak a magyarországi román szocialisták előtt az impériumváltás alatt és után? Hogyan határozták meg céljait, és milyen szervezeti formákat találtak megvalósításukra? Miként egyensúlyoztak nemzet, nemzeti kisebbségek és internacionalizmus, valamint a regionális és nemzetállami, illetve szupranacionális központok között?

E kérdések megválaszolásához¹ tanulmányom első részében a Román Nemzeti Párthoz közeledő magyarországi román szo-

¹ Munkámban a román és a magyar szakirodalomra támaszkodtam. Az utóbbi az 1920 utáni erdélyi (és romániai) szociáldemokrata mozgalomra sajnálatosan kevés figyelmet fordított. Ezen történeti művek közül mindenképpen kiemelésre érdemes az 1942-es *Az erdélyi munkásság küzdelme a román uralom alatt*, valamint Serfőző Zoltán 1985-ben megvédett, a kérdésre szintén kitérő doktori

cialisták útját követem végig 1918 őszi szövetkezésüktől egészen a gyulafehérvári nagygyűlésig. Mivel a mindennapi működés és a helyi szervezetek életének a vizsgálata meghaladná a tanulmány kereteit, a második részben az újonnan Romániához került területek szocialistáinak a kezdetben erősen regionális hangsúlyú szervezkedését mutatom be, egészen a Bukarest központú, egységes Romániai Szociáldemokrata Párt (RSZDP) 1927-es megalakulásáig – különös figyelmet fordítva a kommunisták 1921-es kiválására és a szociáldemokratákkal párhuzamos útjára. Történetünkben fontos szerepet játszik Ion Flueraş román szociáldemokrata vezető,² aki e folyamatok szuverén résztvevőjeként és alakítójaként lépett fel, és támogatta Erdély egyesülését Romániával, majd pedig egyensúlyozott a Román Nemzeti Párt támogatása miatt kapott belső kritikák, a nála jóval radikálisabb regátiak, valamint a kommunista világpárt megszervezésének igényével fellépő kominternisták között.

disszertációja. Hasonlóan fontos Lakatos István erdélyi magyar szociáldemokrata politikus, szerkesztő és publicista (1904–1993) *A Romániai Szociáldemokrata Párt története* című, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában kutatható kézírata – bár ennek teljes, történészi kritikával megközelített feldolgozása várat magára. Lásd BRUDER Ferenc–SALAMON László: *Az erdélyi magyar munkásság küzdelme a román uralom alatt*. A Szociáldemokrata Párt kiadása, Budapest, 1942; LAKATOS István: *A Romániai Szociáldemokrata Párt rövid története*. (Kézirat). Kolozsvár, 1983; SERFŐZÓ Zoltán: *A Romániai Kommunista Párt elméleti tevékenysége 1921–31 között, különös tekintettel a párt IV. és V. kongresszusaira*. (Doktori disszertáció). Szeged, 1985. A román történetírás szerencsére részben törlesztette ezt az adósságot Sorin Radu történész munkássága révén, aki más, a témával foglalkozó tanulmányai mellett Ion Flueraş szociáldemokrata politikus életrajzát dolgozta fel. Lásd Sorin RADU: *Ion Flueraş (1882–1953). Social-democraţie şi sindicalism* [Ion Flueraş (1882–1953). [Szociáldemokrácia és szindikalizmus]. Második kiadás. Editura Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2012.

² Ion (Ioan) Flueraş (Fluieras) 1882. november 2-án született az Arad megyei Kerülösön (Chereluş). A görögkatolikus, parasztszármazású Flueraş bognárnak tanult, és 1901-ben került kapcsolatba a szocialista mozgalommal, majd Aradon lett az MSZDP tagja.

Budapest és Gyulafehérvár között

Az 1890-ben alakult és internacionalista szellemiségű MSZDP³ 1918. október 8-án, még parlamenten kívüli pártként elismerte a nem magyar népek társnemzeti státuszát, azonban egyúttal az ország föderalizálása és egyben tartása mellett foglalt állást. Kunfi Zsigmond is ezt erősítette meg programadó beszédében a párt október 13-i kongresszusán. Ekkor úgy vélte, hogy a Magyar Királyságnak „föderalisztikus, szabad összeműködésén alapuló népállammá” kellett volna alakulnia. A szociáldemokraták abban reménykedtek, hogy egy ilyen állam megfelelő vonzerővel bír majd az elszakadással kacérkodó nemzeti kisebbségek számára – azonban azt is nyilvánvalóvá tették, hogy az önrendelkezés jogába az elszakadás joga is beletartozik, amit nem lehet „fegyveres erővel, kényszereszközökkel” meggátolni.⁴

Az MSZDP álláspontját osztották a párt 1906 januárjában megalakított román frakciójának vezetői is.⁵ A képviselőletükben az említett kongresszuson felszólaló Ion Flueraş támogatja a Magyarország demokratizálására irányuló törekvéseket, és ekkor még úgy vélekedett, hogy a megszerzett jogait akkor sem „rabolhatnák” el tőlük, ha „erőszakkal csatolnák” őket Romániához.⁶ Az MSZDP román frakciója ugyanakkor szeptember 25-én arról döntött, hogy az első világháború végére ki-

³ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) alapítása után sorra hívta életre a nagyobb erdélyi városokban, valamint az iparvárosokban a titkárságait. Erdélyben 1908-ra már Aninán, Aradon (itt román titkárság is működött), Kolozsváron, Lugoson, Nagyváradon, Szatmárnémetiben és Temesváron is megalakult a párt állandó területi párttitkársága. Lásd Részletek a pártvezetőség jelentéséből a Szociáldemokrata Párt 1907. március 15-től 1908. március 15-ig kifejtett tevékenységéről. In: ERÉNYI Tibor–S. VINCZE Edit–MUCSI Ferenc–KENDE János (szerk.): *A Magyar Munkásmozgalom válogatott dokumentumai*. IV. kötet. *A szocialista munkásmozgalom az első világháborút közvetlenül megelőző években és a háború idején 1907–1908. Első rész*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1966. 76.

⁴ ROMSICS Ignác: *Erdély elvesztése 1918–1947*. Helikon Kiadó, Budapest, 2018. 87.

⁵ Az MSZDP-n belüli román szekció *Adevărul* címmel jelentetett meg hetilapot. A *Világosság* Conti – ma Tolnai Lajos – utcai nyomdájában nyomták, péntekenként jelent meg. Az MSZDP román szekciója propagandáért és sajtóért felelős bizottsági tagja, Ion Flueraş 1911-ben került a lap élére.

⁶ ROMSICS Ignác: I. m. 88.

alakult helyzetben román nemzeti alapokon nyugvó egységpolitikára van szükség, és elhatározta, hogy felveszi a kapcsolatot az erdélyi Román Nemzeti Párttal. Már ekkor paritásos megosztással működtetett nemzeti tanács létrehozásában gondolkodtak. A közeledést mutatta az is, hogy amikor a Román Nemzeti Párt október 12-i nagyváradi tanácskozásán elfogadta az erdélyi románok önrendelkezési jogára vonatkozó nyilatkozatát, és azt a hónap 18-án bemutatták a magyar Országgyűlésben, az MSZDP román szekciójának tagjai fenntartás nélkül csatlakoztak ahhoz.⁷

Végül a szociáldemokraták szorgalmazta paritásos alapon megalakítandó Román Központi Nemzeti Tanács felállítására 1918. október 30-án került sor Budapesten.⁸ Az így létrejött testület november 2-án költözött Aradra. Az Erdélyben és a Bánságban létrehozandó helyi tanácsok szervezési munkálatai miatt a tagok fele hamarosan eltávozott a városból,⁹ és így a szervezet valójában csupán hat taggal, és a nemzeti pártiak irányításával működött.

A már Aradon székelő (Központi) Román Nemzeti Tanács november 9-i jegyzékében azt kérte, hogy a magyar kormány a huszonhat keleti, románok lakta vármegyét helyezze a majdan Nagyszebenben megalakuló erdélyi román nemzeti kormány fennhatósága alá. Miután Jászi Oszkár magyar nemzetiségügyi miniszter Erdély kantonokra osztására tett javaslatát is elutasították, a Tanács nyilatkozatban fejezte ki az erdélyi románok Magyarországtól való elszakadási szándékát.¹⁰ A Magyarországi Szociáldemokrata Párton belüli román szekció tagjai ekkor már sokkal határozottabban léptek fel Iuliu Maniu nemzeti párti po-

⁷ Mihai-Octavian GROZA: Tiron Albani (1887–1976), un luptător pentru Unire mai puțin cunoscut. Medalion bio-bibliografic [Tiron Albani (1887–1976), az Egyesülés egyik kevésbé ismert harcosa. Portré]. *Analele Aradului*, 2017/3. 605–616.

⁸ A Román Nemzeti Párt részéről Tehodor Mihali, Alexandru Vaida-Voevod, Vasile Goldiș, Ștefan Cicio Pop és Aurel Vlad vett ebben részt. Az MSZDP román frakciója részéről Ion Flueraș, Iosif Juamanca, Enea Grapini, Tiron Albani, Iosif Renoiu és Bazil Surdu került be a hat tag közé. ROMSICS Ignác: I. m. 89.

⁹ Mihai-Octavian GROZA: I. m.

¹⁰ SZÁSZ Zoltán (szerk.): *Erdély története 1830-tól napjainkig*. I. m. 1713.

litikus mellett, támogatva Erdély Romániával való egyesülését. Vezetőjük, Ion Flueraş november 16-án, Budapesten elvtársai előtt az MSZDP román szekciója álláspontját Erdély kérdésében a következőképpen fogalmazta meg: „a [román] szocialisták nem tudják, és nem is akarják már meggátolni [a románokat az egyesülésre való törekvésükben], vagy azoknak az uralma alatt hagyni, akik a múltban rabságba taszították őket, a nép élére fognak állni, hogy a lehető legjobb útra vezessék őket, a felszabadulás megvalósításáig”.¹¹

Az MSZDP román frakciója, valamint a Román Nemzeti Párt „egymásra találásával” párhuzamosan az erdélyi hadi helyzet is lényegesen megváltozott. Az 1918. november 13-án megkötött belgrádi katonai konvencióban¹² foglaltaknak megfelelően ugyanis a román királyi hadsereg 1918 novemberében benyomult a Szamos felső folyásától keletre, valamint a Maros vonalától délre eső erdélyi¹³ területekre. A balkáni francia katonai haderő parancsnokainak engedélyével a hadsereg a demarkációs vonalak elérése után is folytatta az előrenyomulását. Céljuk az 1916-os bukaresti titkos szerződésben¹⁴ Romániának ígért területek megszállása volt.

Az MSZDP román szekciója részéről Ion Flueraş és Iosif Jumanca is részt vettek az erdélyi románok december elsejére összehívott és a román szociáldemokraták által is szorgalmazott gyulafehérvári nagygyűlésén, illetve az azt előkészítő munkálatokban.¹⁵ A nagygyűlés határozatának végleges változatát 1918. november 30-án szövegezték meg. Az itt folytatott tárgyalások során a román szociáldemokratáknak számos kérdésben sikerült kieszközölniük azt, hogy a világlátásuknak inkább meg-

¹¹ Sorin RADU: I. m. 50.

¹² A belgrádi katonai egyezmény. In: ROMSICS Ignác–NAGY István (szerk.): *Magyar történeti szöveggyűjtemény I.* Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 67–68.

¹³ Erdély fogalmát ebben az esetben a tag értelemben vett romániai történelmi régióknak megfelelően használom. A történelmi Erdély mellett beleérttem Máramaros, a Körös-vidék és a Bánság Romániához csatolt részeit is.

¹⁴ Az antanthatalmak és Románia együttműködési szerződése Románia hadba lépéséről. In: ROMSICS Ignác–NAGY István (szerk.): I. m. 36–37.

¹⁵ Sőt, az eseményekről későbbi írásaikban megemlékező szociáldemokrata politikusok azt állították, maga a nagygyűlés összehívásának ötlete is egy szociáldemokratától származott, Ion Flueraştól. Sorin RADU: I. m. 51.

felelő változat kerüljön elfogadásra. Így például nem a *Román Királysággal* mondták ki a magyarországi románok lakta területek feltétel nélküli egyesülését, hanem *Romániával*;¹⁶ továbbá ezekre az országrészekre vonatkozóan sikerült elérniük, hogy ideiglenesen autonómnak nyilvánítsák azokat, egészen az általános szavazati jog alapján megválasztott alkotmányozó nemzetgyűlés megtartásáig,¹⁷ illetve radikális földreformot irányoztak elő, és garantálták a munkásoknak a korszak nyugati mintáinak megfelelő szintű jogait.¹⁸ Mint ismert, ezek mellett a nyilatkozat alapelvei közé „az együtt lakó népek” nyelvi és vallási egyenjogúságát, anyanyelvén történő oktatását és öngazgatását, valamint az általuk működtetett önálló bíróságok működtetésének gondolatát is beemelték. Határozatban mondták ki a Román Nemzeti Nagytanácsnak nevezett ideiglenes államhatalmi szerv létrehozását is, amelyik megalakította a végrehajtói hatalmat gyakorló Kormányzótanácsot (Consiliul Dirigent).¹⁹ Ennek a munkálataiban Ion Flueraș és Iosif Jumanca ugyancsak szerepet vállaltak, az előbbi a szociális és higiéniai (egészségügyi), utóbbi pedig az ipari „tárcát” kapta meg.²⁰ Azt, hogy a magyarországi román

¹⁶ Később Tiron Albani szociáldemokrata politikus, a tárgyalások résztvevője azt állította, hogy ennek az oka nem az volt, hogy a királyságot mint államformát ne támogatták volna, hanem amiatt kardoskodtak a kifejezés mellett, mert míg a Román Királyságot mulandónak gondolták, Romániát nem. Sorin RADU: I. m. 53.

¹⁷ A határozat harmadik, Erdély ideiglenes autonómiájára vonatkozó pontja kompromisszum eredményeként született. Ion Flueraș a tárgyalásokon a szociáldemokraták képviselőjében Erdély autonómiáját követelte, míg a Román Nemzeti Párt politikusai elutasították ezt. Végül Maniu közvetítésével fogalmazták meg a mindkét fél számára elfogadható formát. Maniuék azt szerették volna ugyanis, ha nem kötik Erdély Romániához csatolását feltételhez. Így végül az *ideiglenes* jellegű autonómiát emelték be a szövegbe, amely még a szociáldemokratáknak az általános szavazati jog megadására vonatkozó követelésével is kiegészült. Fontos adalék, hogy a magyarországi román szociáldemokraták számára az őszirózsás forradalom után kikiáltott Magyar Népköztársasághoz viszonyítva a Román Királyság és annak a rendszere lényegesen „reakciósabbnak” tűnhetett. Uo. 54.

¹⁸ Mihai-Octavian GROZA: I. m.

¹⁹ A gyulafehérvári román nemzetgyűlés határozata a románok lakta magyarországi területek és Románia egyesüléséről. In: ROMSICS Ignác–NAGY István (szerk.): I. m. 70–71.

²⁰ Sorin RADU: I. m. 59.

szociáldemokraták számára a hatalmi központ már nem a magyar fővárosban volt, az is mutatta, hogy hetilapjuk, az eredetileg Budapesten kiadott *Adevărul* 1918 végére Flueraşékkal együtt Nagyszebenbe költözött.

Erdély, Bánság és a Partium Romániához csatolását I. Ferdinánd román király december 24-i dekrétumai iktatták törvénybe, amelyek ugyanakkor szabályozták a Nagyszebenben székelő Kormányzótanács, valamint a bukaresti kormány viszonyát. Eszerint a királyi kormány hatáskörébe a külügy, a hadügy, a vasút-, posta-, távirat-, telegráf- és vámügyek, a bankjegyforgalom, a kölcsönügyek és az állambiztonsági ügyek vezetése tartozott. A Kormányzótanács feladataként ezzel szemben – a közigazgatás ideiglenes működtetése mellett – csupán a Román Királyságon belüli Erdélyre vonatkozóan kidolgozandó agrárreform, valamint külön választójogi törvény megalkotását határozták meg.²¹ A román vezérkar ugyancsak 1918. december 24-én hozta létre az Erdélyben tartózkodó román csapatok összefogására az Erdélyi Csapatok Parancsnokságát (Comandamentul Trupelor din Transilvania – CTT) Traian Moşoiu tábornok vezetésével. A parancsnokság a román Kormányzótanácshoz hasonlóan Nagyszebenben székel, s innen irányította a megszálló, illetve a hamarosan a magyar hadsereggel tűzharcba keveredő csapatokat. Ekkor azonban a budapesti kormányzat és az erdélyi magyar politikusok még kerülték a nyílt konfrontációt a román hadsereggel, de a román politikusokkal is. Arra számítottak, hogy a regáti hadsereg és az erdélyi románok lépései hosszabb távon ideiglenesnek bizonyulnak, és a háború utáni rendezéskor lehetőségük lesz megváltoztatni a kialakult helyzetet.

Az erdélyi románok gyulafehérvári gyűlésére válaszul december 22-én, Kolozsváron a magyarok is nagygyűlést tartottak, ahol több tízezren fejezték ki óhajukat arra vonatkozóan, hogy Erdély továbbra is Magyarország része maradjon. Az esemény megszervezésében és lebonyolításában a szociáldemokraták ezen álláspontot osztó szárnya szintén fontos szerepet vállalt: a

²¹ A szabályozás az 1918. december 11-i 3632. számú királyi törvényrendelet útján történt. Vö. RAFFAY Ernő: *Erdély 1918–1919-ben*. Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 161.

felszólalók között találjuk Újhelyi Ferenc és Vincze Sándor magyar, valamint Dumitru Ştengar és Gheorghe Avramescu román nemzetiségű szociáldemokrata politikusokat.²² A román hadsereg negyvenezer katonájával szemben azonban csak egy ötezer fő alatti, szervezés alatt álló magyar haderő állt, a későbbi Székely Hadosztály magja – az antant haderők parancsnokai pedig engedélyezték a regáti hadak további előrenyomulását. Így december 24-én bevonulhattak Kolozsvárra, majd január közepére elérték Máramarossziget–Nagybánya–Zilah–Csucsá–Vaskoh vonalát.²³ Ezt látva az erdélyi szászok képviselői 1919. január 8-án Medgyesen nagygyűlést tartottak, ahol kimondták csatlakozásukat a gyulafehérvári nagygyűlés határozataihoz.

A hivatalosan „csak” megszállás és rendfenntartás céljából érkezett román csapatok és az ideiglenesen a főhatalmat az országrészben gyakorló Kormányzótanács január közepétől nagyobb energiával álltak neki a román impérium kiterjesztésének az országrészben, s ezért – megsértve a belgrádi konvenció rendelkezéseit – a vármegyék élére prefektusokat, a nagyobb városok élére polgármestereket neveztek ki. A prefektusok azzal a feladattal érkeztek, hogy az addigi főispánok helyébe lépve a kulcspozíciókba lehetőség szerint románokat nevezzenek ki. Azonban arra is törekedniük kellett, hogy – a működőképesség érdekében – a korábbi adminisztráció nagyobb részét megtartsák funkciójukban. Állásban maradásuknak egyetlen feltételt szabtak: a Nagy-Romániára, I. Ferdinánd királyra és a Kormányzótanácsra leteendő esküt.²⁴ Apáthy Istvánt, akit a Károlyi-kormány december 7-én nevezett ki Kelet-Magyarország főkormánybiztosává, letartóztatták, majd a nagyszebeni katonai bíróság öt év börtönbüntetésre ítélte. Azzal vádolták, hogy románellenes demonstrációkat szervezett.²⁵ A főkormánybiztos helyét a Károlyi-kormány megbízásából Grandpierre Emil bíró, Kolozsvár és Kolozs megye

²² ROMSICS Ignác: I. m. 150–151. Az eseményről Janovics Jenő készített felvételt. Forrás: <https://filmhiradokononline.hu/watch.php?id=5449> (Letöltve: 2020. 03. 12.).

²³ ROMSICS Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 83.

²⁴ ROMSICS Ignác: *Erdély elvesztése*. I. m. 165–166.

²⁵ MIKÓ Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*. Studium, Budapest, 1941. 13–16.

főispánja vette át. Őt január 28-án a román prefektus erőszakkal távolított el hivatalából, és román városvezetőket nevezett ki, ezzel felszámolva a helyi magyar közigazgatást.²⁶

Az impériumváltás kezdeti lépéseit a magyar lakosság nyugtalanul szemlélte, és helyenként ellenállást is tanúsított. Ilyen tiltakozási mozgalmak elsősorban a magyar állam tisztségviselői és a többségében magyar erdélyi munkásság, valamint a vasutasok részéről jelentkeztek, akik nem voltak hajlandók letenni a román királyra a hűségeskü. Erre jogalapjuk is volt, hiszen ekkor még nem írtak alá olyan békeszerződést, amelyik a megszállt országrészeket *de jure* Romániának juttatta volna.

Elvértve az is előfordult, hogy a megszállt települések lakossága megkísérelt ellenállni a román hadseregnek.²⁷ Ez történt 1919. január közepén a Zsil-völgyben, ahol a bányászok, a hűségeskü megtagadó vasutasok, a közalkalmazottak, valamint a városi, többségében szociáldemokrata munkásság is általános sztrájkba léptek.²⁸ A szociáldemokraták által vezetett Zsil-völgyi bányászok megtagadták a munkát, és fegyverrel szálltak szembe a román hadsereggel. Többen egy munkásköztársaságot szerettek volna létrehozni. A munkásság vezetői tizennégy pontban foglalták össze követeléseiket: a fogva tartott Apáthy szabadon bocsátását, a polgárság és a munkások jogainak a tiszteletben tartását, a román hadsereg érkezésével bevezetett botbüntetés eltörlését. Azt is el szerették volna érni, hogy ne követeljék a magyar tisztviselőktől elbocsátás terhe alatt a hűségeskü letételét, és hogy a román csapatokat vonják vissza a demarkációs vonalra.²⁹ A Kormányzótanács részéről Flueraş érkezett a völgybe elsimítani a konfliktust. A szociáldemokrata politikus megígérte a munkások követeléseinek a teljesítését, és arra hívta fel őket, hogy ne dőljenek be a magyar „bolsevik ügynökök” provokáció-

²⁶ RAFFAY Ernő: I. m. 193.

²⁷ Ilyen esetre és annak megtorlására lásd BARDI Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Pro-Print Könyvkiadó, Csikszereida, 2013. 70–71.

²⁸ A Zsil-völgy a 19. században gyéren lakott, román többségű vidék volt. A bányászat felfutása nyomán váltak a városok az első világháború idejére – jelentős német jelenlét mellett – magyar többségűvé.

²⁹ RAFFAY Ernő: I. m. 251.

inak.³⁰ A sztrájkolók felvették a munkát, később azonban újra fellángolt az ellenállás, amelyet katonai erővel törtek meg. A Zsil-völgyet elfoglalta a román hadsereg, ostromállapotot vezettek be, és változatlanul alkalmazták a botbüntetést.³¹

A tulajdonképpen katonai megszállás alá került országrészben az 1918-as gyulafehérvári határozatokba foglalt „alapelvek” teljesülése mind távolabb került, ami nézeteltérésekhez vezetett az országrészt ideiglenes jelleggel kormányzó nemzeti párti politikusok, valamint a szociáldemokraták között. Utóbbiak a munkások elleni hatósági fellépések miatt többször is tiltakoztak, majd a Kormányzótanácsban belüli feszültségek 1919-ben éleződtek ki az Erdélyre vonatkozó választójogi törvény kapcsán.³² Flueraş és Jumanca kifogásolták, hogy az elfogadott törvény nem szavatolta a nők szavazati jogát, valamint a nemzeti kisebbségek képviselőit, és emiatt 1919. augusztus 4-én kiléptek a Kormányzótanácsból.³³

Döntésükben szerepet játszott az is, hogy a szociáldemokraták körében nem mindenki értett egyet Flueraşék irányvonalával. E politikusok egyik csoportja 1918 utolsó napjain Budapesten alakította meg a Magyarországi Románok Internacionalista Frakcióját. Kongresszusuk alkalmával elítélték Iosif Jumancát és Flueraşt amiatt, hogy részt vettek a gyulafehérvári nagygyűlésen és megszavazták Erdély egyesülését a Román Királysággal, valamint tagjaivá váltak a Kormányzótanácsnak is. A két román politikust ezért 1919. január elsején kizárták „a szocialista mozgalomból” mint „az internacionalista elvek árulóit”. Az egyik küldött, a temesvári Traian Novac szerint erre azért volt szükség, mert „csakis a kommunista alapon álló internacionalista szociáldemokraták akarják a nép javát, és semmiképpen sem a gyulafehérváriak”. Dumitru Ştrengar a következőképpen tett pontot az ügy végére: „Végeztünk ezekkel az áruló gyávákkal, és lemostuk

³⁰ Sorin RADU: I. m. 87.

³¹ RAFFAY Ernő: I. m. 251.

³² Flueraş 1919 márciusában–áprilisában a párizsi békekonferencián is részt vett, ahol a román egyesülés mellett lobbizott a francia szocialistáknál.

³³ Sorin RADU: I. m. 76–77.

magunkról a szennyfoltot, amivel bemocskoltak.”³⁴ Flueraş és Jumanca 1918. december elsejei szereplése hosszú időre meghatározta megítélésüket. A két világháború közötti Románia létrehozásában játszott szerepük miatt mind a román hatalmi elit, mind a választók előtt politikai tőkét nyertek, ugyanakkor a bírálókat, miszerint a kritikus pillanatban Maniuék mellé álltak, vissza-visszatérően megjelent a tőlük balra állók részéről.

Az idő nem a két szociáldemokratát kizárókat igazolta. Flueraş és Jumanca még a gyulafehérvári nagygyűlés idején hozták létre a Román Nemzeti Pártot támogató, az egykori magyarországi román szociáldemokraták által dominált Erdélyi és Bánsági Szociáldemokrata Pártot (EBSZDP). Az ugyan nem szakított meg minden kapcsolatot az MSZDP-vel, de fenntartotta magának a teljes politikai akciószabadságot. Az EBSZDP vezetői feltehetőleg már ekkor a regáti szociáldemokraták irányában kívántak tájékozódni. A párt 1919. január 19–20-ára Nagyszebenbe összehívott első kongresszusán Flueraş arra szólította fel a Románia területére került magyar és német nemzetiségű szocialistákat, hogy szervezzék meg a bizottságaikat, és csatlakozzanak az EBSZDP-hez.³⁵

Kolozsvár, Bukarest és Moszkva között

Flueraş 1919 februárjában vette fel a kapcsolatot a regáti szocialistákkal, akik támogatták a mozgalom egységesítésének a gondolatát, az ennek a mikéntjét meghatározó közös kongresszus dátumát 1919. május 23–26-ra tűzték ki.³⁶ A regáti szocialisták 1893-ban alapították a Romániai Szociáldemokrata Munkás Pártot (RSZDMP). Az okiráltságbeli mozgalom azonban több lényeges szempontból is különbözött az erdélyitől, a bánságitól és a bukovinaitól. A romániai szocialisták mérsékelt szárnya ugyanis 1899-ben belépett a Nemzeti Liberális Pártba, és ezt követően a szervezetet egy radikális, a polgári pártokkal kötendő kompro-

³⁴ Uo. 80–83.

³⁵ Uo. 84–85.

³⁶ Uo. 88.

misszumtól többségében elzárkózó értelmiségiekből álló csoport uralta. A Regátban emellett gyengéknek számítottak a szakszervezetek, mert az ország ipari munkássága nem volt számottevő.³⁷ Így már az első, Bukarestben tartott kongresszus munkálatai alatt kitűnt, hogy az erdélyi szociáldemokraták azoknak a jávára billentették a szervezet egyensúlyát, akik a parlamentáris demokrácia keretei közötti működést pártfogolták. Ez felkeltette a romániai szocialista mozgalomban szocializálódott és ekkoriban a szovjet Ukrainát vezető Cristian Racovski (Rakovsky vagy Rakovski) figyelmét is, aki egy Odesszában megjelentetett augusztusi cikkében nemtetszését fejezte ki amiatt, hogy a romániai szocialisták hagyták magukat irányítani „a Kormányzótanács lakájai” által. Írásában Racovski a Román Kommunista Párt megalkítására szólította fel a szocialistákat.³⁸

Flueraș Bukarestből hazatérve szeptember 7–8-ára hívta össze az EBSZDP kongresszusát, ahol az eredetileg leghangosabban éppen általuk követelt általános választójog megadása ellenére úgy döntöttek, hogy nem vesznek részt Nagy-Románia első, 1919 novemberére kiírt parlamenti választásán. Távolmaradásukkal az ellen tiltakoztak, hogy az ostromállapotot és cenzúrát a háború befejezése után is fenntartották. Ennek ellenére néhány helyi szervezet nem vonta vissza a már elfogadott választási listáját, és kilenc szocialista képviselő bejutott a román parlamentbe.³⁹

Az MSZDP-ből kiszakadt román szociáldemokraták orientációs válságba kerültek, amelyet ideológiai meghatározottságot mutató átnevezésekkel és a szervezett munkásság egyik legfontosabb erdélyi központjához, Kolozsvárhoz való közelebb kerüléssel próbáltak orvosolni. Ennek jegyében az *Adevărul* nevét *Tribuna Socialistăre* változtatták,⁴⁰ és Nagyszebenből Kolozsvárra költöztették. A párt nevében a *szociáldemokrata* szót is *szocialistára* változtatták – idomulva a regátiak névválasztá-

³⁷ LAKATOS István: I. m. 18–20.

³⁸ Sorin RADU: I. m. 89.

³⁹ Ioan SCURTU: *Politică și viață cotidiană în România: în secolul al XX-lea și începutul celui de-al XXI-lea*. [Politika és hétköznapiak Romániában a 20. században és a 21. század elején], Mica Valahie, București, 2011. 35.

⁴⁰ A névváltoztatásra a bukaresti *Adevărul* című lappal fennálló névazonosság miatt volt szükség.

sához.⁴¹ Ugyancsak az év végén, december 8–9-én a romániai szocialista szervezetek konferenciáján döntötték el a Romániai Szocialista Párt Általános Tanácsa létrehozását, amelyiknek azt a feladatot szánták, hogy fórumot biztosítson az ország különböző tartományaiban működő szocialista szervezetek egyeztetésének. Amellett, hogy egy szociáldemokrata küldöttség megjelent Alexandru Averescu miniszterelnök előtt, és kérte az egyes régiókban változatlanul fenntartott szükségállapot megszüntetését, valamint a választói névjegyzékek kiegészítését és a választási propaganda szabadságának a biztosítását, már nem zárkóztak el a parlamenti választásokon való részvételtől. 1920 májusában a szociáldemokraták így már az új szervezeti formában vettek részt a választásokon: harminc romániai megyében tudtak jelölteket indítani. Flueraş Arad megyében indult, neki nem sikerült mandátumot szereznie,⁴² ugyanakkor a román parlamentbe huszonkét szocialista képviselő jutott be.⁴³

Flueraş és Jumancát hamarosan a Romániához került magyar szocialisták részéről is a Racovskiéhoz hasonló kritikák érték. Ezek az Erdélyi és Bánsági Szocialista Párt (EBSZP), illetve a Román Királysághoz csatolt területek szakszervezetei összefogására szánt szervezet 1920. augusztusi kolozsvári kongresszusán kerültek felszínre. Itt – Flueraş 1919. januári felhívásának megfelelően – a trianoni békeszerződést követően már az új államhatalmi realitásokat elfogadó erdélyi és bánsági kisebbségi szervezetek is jelentős arányban képviseltették magukat. Főként a magyar küldöttek részéről fogalmazódott meg a vád, miszerint a két szociáldemokrata, Maniuék mellé állva, „nemzeti politikát csinált”, és nem szocialistát. Flueraş igazságtalannak nevezte ezt a vádat, azonban védekezése kimerült ebben, valamint, hogy egységre szólította fel a munkásokat. Mások mellett a macedo-román származású, magyar szocializációjú, de internacionalista felfogású ügyvéd, a nagyváradi Rozvány Jenő⁴⁴

⁴¹ Uo. 89–90.

⁴² Sorin RADU: I. m. 95.

⁴³ Ioan SCURTU: I. m. 35.

⁴⁴ Rozvány Jenő (Eugen Rozvani, Rozvan) 1873-ban született Nagyszalontán. 1920 februárjában költözött Kolozsvárra, miután beválasztották az EBSZDP

rótta fel a Kormányzótanácsban való szerepvállalásukat, azt is kétségbe vonva, hogy bírták volna az erdélyi és bánsági szociáldemokraták ez irányú támogatását. A nap végén a kongresszus szervezői kénytelenek voltak elhalasztani az EBSZDP Végrehajtó Bizottságának a megválasztását, ugyanis a küldöttség olyan listáról hallani sem akart, amelyen Flueraș és Jumanca is szerepelt volna.⁴⁵

Erre csak a harmadik napon kerülhetett sor, amikor Fluerașt ugyan beválasztották a Végrehajtó Bizottságba, azonban Iosif Jumancát már nem. Ekkor hoztak döntést a III. Internacionáléval kapcsolatos kérdésekben is. Ámbár Fluerașt delegálták a romániai szocialisták informálódás céljából Moszkvába utazó küldöttségébe, de Rozvány Jenőt is vele küldték – a Sziguranca⁴⁶ jelentése alapján a politikust övező széles körű bizalmatlanság miatt. A két delegátus így kiegészítette a már korábban kijelölt, főként az orosz kommunistákkal szimpatizáló regáti csapatot, amelyikbe Gheorghe Cristescut, Constantin Popovicit, David Fabiant (Finkelstein) és Alexandru Dobrogeanu-Ghereát választották be.⁴⁷ A küldöttség mandátuma pusztán a Szovjet-Oroszországon belüli állapotokról való, illetve a Kommunista Internacionáléval kapcsolatos tájékozódásra vonatkozott.⁴⁸

A Kominternt, vagyis a III. (Kommunista) Internacionálét 1919 márciusában hozták létre Moszkvában. Szemben az I. és a II. Internacionáléval, ez nem az egyeztető fórum szerepét kapta, hanem egy központosított világpártét. A szervezethez való csat-

vezetőségébe és a szervezeti ügyeket bízta rá. Mindezek mellett Nagyváradon is tevékenykedett. A nagyváradi szociáldemokrata csoport vezető politikusa Böszörményi Emil volt. Gabriel MOISA: *Contribuții la istoria Partidului Comunist din România interbelică. Organizația județeană Bihor* [Adalékok a két világháború közötti Kommunista Romániai Pártja történetéhez. A Bihar megyei szervezet]. 223–224. Forrás: <https://crisia.mtariicrisurilor.ro/pdf/2018/Gabriel%20Moisa%201.pdf> (Letöltve: 2019. 04. 01.).

⁴⁵ Sorin RADU: I. m. 101.

⁴⁶ Sziguranca: a két világháború közötti Románia elhárítása. Az időszakban a belbiztonsági kérdésekkel a Serviciul Poliției de Siguranță (A Rendőrség Biztonsági Szolgálat) foglalkozott, míg a külső elhárítás a Serviciul Secret de Informații (Titkos Hírszerző Szolgálat) hatáskörébe tartozott.

⁴⁷ Sorin RADU: I. m. 101–102.

⁴⁸ LAKATOS István: I. m. 49.

lakozás az adott párt önállóságának a feladásával volt egyenértékű, ugyanis feltételként szabták meg a Komintern 1920. július 19. és augusztus 7. között tartott kongresszusán megfogalmazott huszonegy pont maradéktalan elfogadását.⁴⁹ Ezek alapján a kommunisták vállalkoztak többek között a szociáldemokraták kizorítására a szocialista mozgalom vezetőségéből, és elfogadták, hogy az Internacionálé döntsön a párt programjáról, valamint a vezetőségéről. Ugyanakkor a Komintern döntései és határozatai minden esetben kötelező érvényűnek számítottak az említett pontokat elfogadók számára. Az alárendelődést formai szempontból is kifejezésre juttatták: az adott ország kommunista pártja felvette a neve mellé azt is, hogy „a Komintern szekciója”.⁵⁰

A romániai szocialisták 1920-ban nem rendelkeztek pontos információkkal arról, hogy egészen pontosan miről is szólnak ezek a pontok. Jelenlegi ismereteink szerinti értesüléseik azonban közel álltak a valósághoz, és ezen híresztelések alapján három irányzat alakult ki a körükben: az erdélyiek, bánságiak (Ion Flueraș, Iosif Jumanca, Enea Grapini, Mayer József) és a bukovinaiak (George Grigorovici) inkább a magyar, a német és az osztrák szociáldemokrácia reformista hagyományait vették volna tovább, és ragaszkodtak a II. Internacionálé elveihez. Ezzel szemben a már korábban említett okoknál fogva a regátiak körében alulreprezentáltak voltak a reformisták (Șerban Voinea, Paul Marc), velük szemben a centristák (Ilie Moscovici, Litman Ghelerter, Constantin Titel Petrescu) és a kommunisták (Gheorghe Cristescu, Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Gheorghe Niculescu-Mizil) számítottak befolyásosabbnak.⁵¹ A centristák ebben a felállásban a kommunistákat erősítették, ugyanis ők sem zárkóztak el a III. Internacionáléhoz való csatlakozástól, és elviekben elfogadták a proletárdiktatúra bevezetését is mint átmeneti időszakot a termelőeszközök államosításáig. Azonban azzal már nem értettek egyet, hogy a Komintern beleszóljon a pártok belügyeibe.⁵²

⁴⁹ Sorin RADU: I. m. 97.

⁵⁰ LAKATOS István: I. m. 54–55.

⁵¹ Sorin RADU: I. m. 98.

⁵² LAKATOS István: I. m. 59.

A küldöttek az Alexandru Averescu⁵³ vezette kormány engedélyével indultak Moszkvába, így az ország területén még nem kellett akadályoztatástól tartaniuk.⁵⁴ Az országon kívül azonban a szovjetekhez nyugati kerülővel indult politikusokat több alkalommal feltartóztatták útjukon, majd pedig szovjet területre érkezve is csak néhány hét után haladhattak tovább a céljuk felé, így csak októberben érkeztek meg az ukrainai Harkovba, ahol a szovjet vezetők éppen Flueraşékat támadó, a román szocialista mozgalmat jól ismerő Cristian Racovskit jelölték ki a fogadásukra.

A több felvonásban zajló tárgyalássorozat folyamán nehezen közeledtek az álláspontok.⁵⁵ Ebben valószínűleg az sem segített, hogy a küldöttségnek alkalma nyílt találkozni többek között az ekkor már a Szovjetunióban tartózkodó Kun Bélával és Pogány Józseffel is. Flueraş itt újra azzal szembesült, hogy Racovski és Rozvány korábban említett kritikájával egybecsengően a Szovjetunióban őket fogadók többsége is „munkásárulónak” tartotta a Maniuék pártjára álló román szociáldemokratákat. Ám a szovjetek célja nem Flueraş megalázása volt, hanem főként az, hogy megpuhítsák a delegátusokat, és elfogadtassák velük a huszonegy pontot, illetve hogy szűk körben megválasszák a nekik tetsző új Végrehajtó Bizottságot. A több színhelyen és felállásban folytatott tárgyalások után Moszkvába utaztatták őket, ahol Nyikolaj Ivanovics Buharin és Lev Davidovics Trockij várta a küldöttséget. Flueraş írásban is próbálta megvédeni magát előttük.

Azt hozta például fel, hogy a december elsején elfogadott határozatokban a román szociáldemokraták részvételének köszönhetően foglalták bele „a legdemokratikusabb népi és nemzeti követeléseket”. Ehhez még hozzátette, hogy tartottak „az erdélyi és a regáti burzsoázia” összefogásától, ami szerinte, ha a szociáldemokraták nélkül történik, akkor nem lettek volna tekintettel a munkások jogaira. Továbbá megemlítette azt is, hogy Erdélynek, még ha ideiglenes jelleggel is, de autonómiát kértek, valamint,

⁵³ Az 1859-ben született Alexandru Averescu az első világháború idején népszerű és sikeres katonai parancsnok. 1918 januárja–márciusa között, majd 1920–1921 és 1926–1927 között a Román Királyság miniszterelnöke.

⁵⁴ Sorin RADU: I. m. 105.

⁵⁵ Uo. 106–109

hogy kiálltak a kisebbségek jogai mellett. Flueraş érvelése azonban nem hatotta meg a szovjeteket. A megbeszéléseket Buharin zárta le ebben a formában azzal, hogy egyszerűen hazaküldte Flueraş, akit nem *elvtársának*, hanem *úrnak* nevezett, ezzel is jelezve, hogy „munkásárulónak” tartja. Flueraş hazautazott, a küldöttség maradék öt tagja pedig elhatárolódott tőle, majd – némi további győzködés után – megszavazta a huszonegy pontot.⁵⁶

Miután a delegáció tagjai hazatértek, azzal szembesültek, hogy a távozásuk idején még erősödő, épülő szervezet kritikus állapotba került. Távollétük idején ugyanis az otthon maradt szocialisták általános sztrájkot készítettek elő Csizsár József (Iosif Ciser) bányamunkás elnökletével – a regáti szocialista vezetők részvételével – Kolozsváron augusztus 19–20-án.⁵⁷ A cenzúra és az ostromállapot fenntartása, valamint a gyülekezési szabadság korlátozása elleni általános sztrájkot az 1920. október 20–28. közötti időszakra hirdették meg. Erre az Averescu-kormány erőskezü belügyminisztere, Constantin Argetoianu⁵⁸ a vezetők bebörtönzésével, a székhelyek bezárásával, valamint a szocialista sajtó betiltásával válaszolt. Az így kialakult helyzet kifejezetten előnyösnek bizonyult azok számára, akik vállalták a huszonegy pont végrehajtását. Maga a pártfőtitkár, Ilie Moscovici is rácsok mögé került, így a huszonegy pontot aláíró Gheorghe Cristescu vehette át tőle a tisztségével járó teendőket.⁵⁹

Cristescu és társai 1921. január végére hívták össze a Román Szocialista Párt Országos Tanácsát, illetve a szakszervezetek hasonló szervét. A konferencián szavazásra bocsátották, hogy megtarthassák az RSZP kongresszusát, ahol majd kommunista párt tá alakulhatnak, illetve csatlakoznak a III. Internacionáléhoz. A szociáldemokraták, élükön Flueraşsal ellenezték ezt, de a gyűlésen megjelentek körében az erőviszonyok a kommunistáknak

⁵⁶ Uo. 110–115.

⁵⁷ BRUDER Ferenc–SALAMON László: I. m. 20.

⁵⁸ Constantin Argetoianu román politikus 1871-ben született az olténiai Craiován; több kormány minisztere, 1939 szeptember–novemberében Románia miniszterelnöke.

⁵⁹ LAKATOS István: I. m. 56.

kedveztek, így nem tudták megakadályozni, hogy a határozat megszülethessen. A szociáldemokraták ezért kivonultak a gyűlésről, és bejelentették, hogy nem hajlandók alávetni magukat a döntésnek.⁶⁰

Flueraş ezt követően Kolozsvárra utazott, és összehívta az EBSZP vezetőségét azzal, hogy öntsenek tiszta vizet a pohárba. Az EBSZP Végrehajtó Bizottság tagjai közül egyedül Rozvány Jenő, az Ellenőrző Bizottság tagjai közül pedig szintén egyetlen személy, Flueraş sógora, Tiron Albani vallotta magát kommunistának. A maradék tizenhat vezetőségi tag, köztük Flueraş, Csiszár József (Iosif Ciser), Mayer József, Terhes Gyula, Bartalis Sándor és id. Jordáky Lajos továbbra is a pártnban szerettek volna maradni. Ugyanez lezajlott a regátiak körében is. Ott Gheorghe Cristescu, Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Dumitru Stoiculescu, Nicolae D. Cocea, Boris Stefanov, Evghenie Stanev és Costa Stoev vallotta magát kommunistának.⁶¹ Ezen a ponton tehát a romániai szocialisták körében nyílt szakadás következett be. Az ellentét azonban nem a romániai mozgalmon belüli feloldatlan konfliktusok akuttá válása miatt csúcsosodott ki, hanem a Moszkva parancsára elindított változások és az azzal szembeni szociáldemokrata ellenállás okán. Ráadásul úgy történt mindez – mint Flueraş és más szociáldemokraták számos esetben később felrótták –, hogy a szovjetekhez küldötteknek nem volt a párt átalakítására mandátumuk, csupán arra, hogy információkat gyűjtsenek.⁶²

Cristescu ezt követően 1921. május 8-ára hívta össze Ploieşti-be a Kommunisták Romániai Pártja (KRP), a Komintern szekciója alakuló kongresszusát. A küldöttek azonban nem tudták, hogy csapdát állítottak nekik. A román hatóságok ugyanis megfigyelték a párt tagjait, és követték a mozgalmon belüli politikai változásokat. A Moszkvával szembeni alávetettség elfogadása miatt Cristescuékban szovjet ügynököket láttak, amit az ő szempontjukból csak súlyosbított, hogy a Komintern nyíltan a Párizs környéki békék teremtette rendszer felszámolásának a szüksé-

⁶⁰ Sorin RADU: I. m. 122–123.

⁶¹ LAKATOS István: I. m. 67.

⁶² Sorin RADU: I. m. 126.

gességét vallotta. A hatóságok felkészültek a Kominternhez való csatlakozás lehetőségére. Ennek megfelelően Ion Georgescu ezredes hadbíró és Eugen Dumitrescu százados katonai ügyész kivártak egy, a kongresszussal szomszédos teremben, amíg a huszonegy pont megszavazására került sor. Ezután betoppantak a helyiségbe, felszólították azokat, akik megszavazták a huszonegy pontot, hogy különüljenek el a többiektől, és aláírtattak velük egy jegyzőkönyvet, amely tanúsította, hogy elfogadták a III. Internacionáléhoz való csatlakozást. Ötvenen vállalták ezt, köztük Cristescu és Dobrogeanu-Gherea. Kolozsvárról Berger Aladár, Rozenberg Nándor írta alá, Marosvásárhelyről Tóth Károly és Köblös Elek, Aradról pedig Turzó Sándor, Huszár Sándor és Báthory Géza. Az aláírókat helyben letartóztatták.⁶³

Mint Lakatos István erdélyi magyar szociáldemokrata politikus később megjegyzi, formai szempontból május 8-án a KRP nem alakulhatott meg, ugyanis a kongresszus anélkül szakadt meg, hogy megszavazták volna az alapszabályzatot, a párt programját, vagy vezetőséget választottak volna. A kommunistáknak azonban – szemben az 1920 októberében szabadságuktól megfosztott szociáldemokrata vezetőkkel – szerencséjük volt. Miután az Averescu-kormányt leváltották, az 1922 januárjában hatalomra került liberálisok amnesztiát hirdettek, és így mind a kommunisták, mind a szociáldemokrata vezetők szabadlábra kerülhettek.⁶⁴ A letartóztatásuk idején tulajdonképpen csak a bukaresti (Lucrețiu Pătrășcanu, Marcel Pauker, Nicolae Popescu-Doreanu) és a kolozsvári kommunista csoport működött. Utóbbi 1922 októberében hozta létre a párt erdélyi titkárságát Rozvány

⁶³ A letartóztatottakat 1922-ben – Bukarest egyik dombja után – a Dealul Spirii néven elhíresült perben ítélték el, amelyben a Komintern ügynökeként kezelték Cristescut, valamint a román szenátus épülete ellen 1920-ban halálos áldozatokkal járó bombamerényletet elkövető Max Goldsteint. Lásd Stelian TĂNASE: *Clienții lui Tanti Varvara* [Borbála néni kliensei (Borbála néninek a két világháború közötti Románia belső elhárítását, a Szigurancát becézték)]. Humanitas, Bukarest, 2005. 40–44.

⁶⁴ LAKATOS István: I. m. 71–74.

Jenő, Köblös Elek, Dán István⁶⁵ és Constantin Ivănuș vezetésével, és kezdtek hozzá a szervezet Erdély-szintű összefogásához.⁶⁶

Így a KRP tényleges megalakulására csak 1922. október 4-én került sor, a szintén Ploiești-ben tartott második kongresszuson. Cristescu a párt főtitkára lett, a Végrehajtó Bizottságba pedig Boris Stefanov, Marcel Pauker, David Fabian és Köblös Elek került be. Köblös Elek 1922 májusában azt jelentette a Kommunista Pártok Balkáni Föderációján keresztül a Komintern felé, hogy a KRP-nek a Regátban 837, Erdélyben és a Bánságban 1722, Besszarábiában 67, Bukovinában pedig 8 tagja volt.⁶⁷

A szakadás elbizonytalanította a szociáldemokrata mozgalom irányítóit. A helyzet tisztázására a tartományok szociáldemokrata pártjait ugyancsak Ploiești városába hívták össze 1921. június 19–20-ára. Ámbár a tartományok szociáldemokrata pártjai elviekben egyetértettek az egységesülés céljával, ott csak abban egyeztek meg, hogy első lépésben pártföderációt létesítenek az egymással ellenkező szervezeti és ideológiai elképzelések ideiglenes áthidalása végett. A Romániai Szocialista Pártok Föderációját (RSZPF) az alkotó pártok autonómiájának a tiszteletben tartásával, de a további egységesülés lehetőségében reménykedve hozták létre.⁶⁸ A föderációba 1922 augusztusában léptek be azok a szocialista vezetők, akiket a liberálisok hatalomátvétele utáni amnesztia során engedtek ki, Ilie Moscovici-csal, Constantin Titel Petrescuval és Constantin Popovici-csal az élen.⁶⁹ A föderáció létrehozását az is indokolta, hogy az ország egységesülése még folyamatban volt, a különböző tartományokban más és más jogrend volt érvényben.⁷⁰ E szervezeti átalakítás ellenére a libe-

⁶⁵ A vajdaszentiványi Dán István kommunistaként, az orosz forradalomban szerzett tapasztalatait követően Szovjet-Oroszországból 1921-ben érkezett Romániába. Dán bekapcsolódott a kommunista szakszervezetek mozgalmába, és az Egységes Szakszervezeti Tanács marosvásárhelyi tagszervezetét, a Famunkás Szövetséget vezette. GÁLL János: A Dolgozók Blokkjának képviselője. *Korunk*, 1969/3. 448–466.

⁶⁶ LIPCSEY Ildikó: A román kommunista párt a nemzetiségi kérdésről (1921–1945). *Tiszatáj*, 1987/9. 79–98.

⁶⁷ Uo. 76–77.

⁶⁸ Sorin RADU: I. m. 131.

⁶⁹ LAKATOS István: I. m. 79.

⁷⁰ Uo. 78.

rálisok választási csalásai övezte 1922. márciusi választásokon az RSZPF csupán egyetlen személyt tudott a képviselőházba küldeni, Iacob Pistinert. Ugyanakkor az első ízben önállóan induló kommunisták hiába vehettek részt a választásokon – egyetlen mandátumot sem sikerült megszerezniük.⁷¹

Általánosságban elmondható, hogy a szociáldemokraták a tevékenységüket két alapvető területen fejtették ki. Egyrészt a törvényhozásban igyekeztek a munkások jogi és szociális helyzetén javítani, másrészt a párttól hivatalosan független, ám lényegében ugyanazon vezetőkkel működtetett szakszervezetek révén a dolgozók megszervezésére törekedtek. A szociáldemokraták emiatt megkezdtek a szakszervezeti mozgalom tényleges egybefogását is. 1922. június 4–7-én tartották az Erdélyi és Bánsági Szakszervezeti Tanács (EBSZT) kongresszusát.⁷² A hamarosan hetvenezer tagot számláló EBSZT élére Ion Flueraş került.⁷³ Az EBSZT VB tagjai között találjuk Iosif Jumancát, Bartalis Sándort, Újhelyi Ferencet, Hoffer Gézát és Bartha Károlyt is. Az RSZPF az amszterdami, vagyis a II. Internacionálé vonalán maradt.⁷⁴ A szociáldemokrata párt a már említett *Tribuna Socialistă* mellett magyar nyelvű újságot is megjelentetett. Lapjuk címe 1919 januárja és 1920 decembere között *Erdélyi Munkás*, ezután *Küzdelem*, 1921 második felétől *Népakarát*, majd 1922 után újra *Erdélyi Munkás* volt.⁷⁵

A kommunisták 1923. október 28–30-án hozták létre az Egységes Szakszervezeti Tanácsot (ESZT), az EBSZT riválisaként. Elnökévé a temesvári Müller Kálmánt választották, főtítkára a ploiești-i Nicolae Marian lett. Az ESZT VB tagjai között

⁷¹ Ioan SCURTU: Választások Nagy-Romániában (1919–1937). *Magyar Kisebbség*, 1996/1–2. Forrás: <https://epa.oszk.hu/02100/02169/00003/m960104.html> (Letöltve: 2020. 05. 30.).

⁷² Uo. 117.

⁷³ Sorin RADU: I. m. 133.

⁷⁴ LAKATOS István: I. m. 115.

⁷⁵ Később a *Romániai Népszava* név alatt, majd 1929-től *Munkás Újság* címmel jelent meg egészen 1934-ig, amikor felvette az *Előre* nevet. BALOGH Edgár (szerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon. Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés I. (A–F)*. Kriterion, Bukarest, 1981. – Az *Erdélyi Munkás* szócikk online: <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/e.htm#ErdelyiMunkas> (Letöltve: 2016. 10. 06.).

találjuk az aradi Boga Jánost, a nagyváradi Kádár Józsefet, a marosvásárhelyi Dán Istvánt és a kolozsvári Nagy Gézát.⁷⁶

A KRP, a Komintern szekciója azonban rövid időn belül törvényen kívül került: 1924-ben a Komintern rendelkezéseinek az elfogadása és egy besszarábiai, szovjet ügynökök által kirobbantott lázadás miatt betiltották.⁷⁷ Ezzel egy időben elkobozták a párt archívumát, bezárták az épületeit, és az időközben kétezres létszámra csökkent tagság illegálításban kényszerült folytatni a tevékenységét.⁷⁸ A kommunista mozgalom történetének követése ettől a ponttól kezdve válik kifejezetten nehézé – a konspiratív szabályok, a nehézkes, időigényes és félreértésekre lehetőséget adó kommunikációs utak, valamint a magánbeszélgetésekre szűkülő politikai tevékenység miatt töredékesen állnak egybe a visszaemlékezők által sokszor manipulált, az 1945 utáni kommunista párttörténeteszek által pedig sok esetben kozmetikázott események.

A betiltott KRP harmadik kongresszusát 1924-ben Bécsben tartották, ahol a mai Maros megyei Sáromberkén született Köblös Eleket választották meg főtítkárnak, aki 1928-ig maradt a párt élén.⁷⁹ Döntöttek a KRP nyolc területi titkárságra osztásáról.⁸⁰

⁷⁶ LAKATOS István: I. m. 116.

⁷⁷ A szovjet koordinációval működő akció kisebb zendülésnek minősíthető. Először néhány Komintern-ügynök igyekezett helyi támogatást találni a műveletekhez. Ezután a szovjet–román határon mintegy negyven fegyveres, civilnek álcázott szovjet ügynököket dobtak át, akik először fosztogatásba és lövöldözésbe kezdtek, majd a helyi kommunista sejtek támogatását bírva, elfoglalták Tatar-Bunar közigazgatási épületeit. Az akció során megölték a helyi hatóságokat képviselő rendvédelmi és adminisztratív személyzetet. A „lázadók” a Moldvai Szovjet Köztársaság megalapítását követelték, és azt, hogy érjen véget a román „megszállás”. Ugyanakkor tény, hogy az akcióban a helyi lakosság egy része is részt vett – feltehetőleg a szovjetek valós sérelmekre alapozva tüzelték fel őket. A román állam a katonaság bevetésével válaszolt. A „lázadás” részvevőit perbe fogták, elítélték és börtönbe zárták. Stelian TANASE: I. m. 80–82.

⁷⁸ A Komintern huszonegy pontja közül a harmadik ezt abban az esetben is előírta, ha a párt működését engedélyezték.

⁷⁹ Ezután 1928-ban Harkovba hívták össze a pártkongresszust, ahol az ukrán származású Vitalij Holoscensko lett a pártfőtítkárr, majd az ötödiket Moszkva mellett, Gorikovában szervezték meg, 1931-ben.

⁸⁰ Liviu PLEȘA: Vasile Luca în anii ilegalității. [Vasile Luca az illegális évei-ben.] In: Adrian CÎROIANU (szerk.): *Comuniștii înainte de comunism. Procese și condamnări ale ilegalștilor din România*. [Kommunisták a kommunizmus előtt.

A hatóságok a betiltás ellenére meglehetősen megengedően léptek fel a mozgalommal szemben – teret adva a későbbi összeesküvés-elméletekkel rokonítható teóriáknak arról, hogy valójában milyen viszony is volt a román titkosszolgálat és a kommunisták között. A KRP 1921. május 8-i megszakitott alakuló kongresszusán lecsukott kommunisták kiengedése egyben azt is jelentette, hogy a Sziguranca feltérképezte a kommunisták hálózatát, a fontosabb aktivistákat ismerte, követni tudta, és csak ritkán tévesztette szem elől. A román titkosszolgálat és a kommunista mozgalom közötti furcsa összefonódással kapcsolatosan csak spekulációink lehetnek, viszont elképzelhetőnek tűnik, hogy a Sziguranca a kommunistáknak a romániai közvélemény előtt a valójában hálás és ártalmatlan veszélyforrás szerepét szánta. Megállapítható ugyanis, hogy szervezkedéseik ténylegesen csak a Szovjetunió közelsége miatt jelentettek veszélyt a román államra – a karhatalmi eszközök ellen a kommunisták tehetetlenségüknek bizonyultak. Ugyanakkor a kommunista fenyegetésre hivatkozva fenn lehetett tartani az ostromállapotot és a cenzúrát, és a kisebbségi területek, valamint a munkástelepek autoriter módszerekkel való kormányzását. Fontos megjegyezni itt, hogy a kommunisták többsége hivatásos forradalmár volt, vagyis a Komintern által biztosított forrásokból élt. Közismert az is, hogy a párttagok közül többen rákényszerültek arra, hogy együttműködjenek a Szigurancával, és az egymás közötti torzsalkodásaik során gyakran került elő a besűgás vádja. Mindezen tényezőktől függetlenül szükséges jelezni, hogy a román titkosszolgálat és a kommunisták közötti összefonódásra alapozott elmélet végérvényes bizonyítást a mai napig nem nyert.⁸¹

A hatóságok előbbieken vázolt furcsa engedékenységet illusztrálja az is, hogy annak ellenére, hogy köztudott volt, hogy az 1925-ben alapított Munkás-Paraszt Blokk⁸² (MPB) a kommunisták fedőszerve, tolerálták a működését – ahogy Magyarországon is léte-

Illegális kommunisták tárgyalásai és ítéletei Romániában.] Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2014. 23–76.

⁸¹ Stelian TĂNASE: I. m. 120–121.

⁸² Románul: Blocul Muncitoresc-Ţărănesc. Magyar forrásokban gyakran: Városi és Falusi Dolgozók Blokkja.

zett az 1920-as évek közepén egy Magyar Szocialista Munkáspárt nevű formáció. A MPB megalakításában és vezetésében többek között a már említett Rozvány Jenőnek volt kiemelkedő szerepe.

A kisebbségi kérdésben a húszas évek elején a KRP a Komintern határozatainak megfelelő álláspontot tette magáévá: elítélte az első világháborút lezáró békerendszert, és az utód-államok kommunista pártjait a kisebbségek „nemzeti forradalmi mozgalmainak” támogatására szólította fel. A kommunisták Romániát többnemzetiségű államnak minősítették, és hangsúlyozták, hogy a *lenini önrendelkezési jog* alapján állnak. Ennél is továbbmentek, kimondva, hogy Románia népeinek joguk van a teljes politikai elszakadást választani. A Komintern a lengyel, román, csehszlovák, jugoszláv és görög kommunista pártokat emellett azzal bírta meg, hogy hozzanak létre kommunista sejteket a kisebbségek nemzeti mozgalmain belül.⁸³ Erdély kérdésében – Dobrudzsához hasonlóan – a Romániától való elszakadását és függetlenségét javasolta.⁸⁴ Ezt az elvet azonban feltételekhez kötötték. Már Lenin is hangsúlyozta a történelmi helyzet megvizsgálásának szükségességét, Sztálin azonban külön kiemelte, hogy az elv alkalmazása mindenkor a forradalom éppen aktuális szakaszától függ.⁸⁵

A Komintern rendelkezései előírták a szociáldemokraták, vagy, ahogy 1924 után a kommunisták minősítették őket, a „szociálfasiszták” elleni harcot. A szervezett munkások túlnyomó többsége a szociáldemokrata szakszervezeteknek volt a tagja, azonban az illegalitás itt is átjárásokra adott lehetőséget. A Komintern instrukcióinak megfelelően az erre a feladatra kiszemelt kommunisták beépültek a szociáldemokrata szervezetekbe.

Érdekes adalék a húszas évek romániai magyar kommunista mozgalom történetéhez a Tanácsköztársaság idején politikai

⁸³ LIPCESEY Ildikó: I. m.

⁸⁴ François FEJTŐ (Fejtő Ferenc): The Soviet Union and the Hungarian Question. In: Stephen BORSODY (szerk.): *The Hungarians: a Divided Nation*. Yale Center for International and Area Studies, New Haven, 1988, 91–97.

⁸⁵ A Komintern álláspontja Erdély kérdésében, valamint a kisebbségekkel kapcsolatban alig változott a harmincas évek elejéig. LIPCESEY Ildikó: I. m.

vagy katonai funkciót betöltő emigránsok szerepvállalása a szervezetben. A magyar kommunista kísérlet bukása után a szomszédos államokban menedéket kereső, és többségében kiterjedt nemzetközi kapcsolathálóval rendelkező emigránsok nemcsak lapalapításokkal és személyes befolyásukkal hatottak közvetlen környezetükre, hanem legtöbbször aktív szervező szerepet vállaltak a mozgalom mindennapjaiban is. A Romániában tevékenykedő magyar kommunista emigráció tagjai közé tartozott mások mellett Antal Márk, Jász Dezső, Dienes László és Gaál Gábor.

A kommunisták a szociáldemokratákhoz hasonlóan nagy hangsúlyt fektettek a sajtópropagandára. A romániai hatóságok által gyakran betiltott újságjaik megnevezését sűrűn változtatták. Igyekeztek a munkásokhoz, parasztokhoz, értelmiségiekhez, valamint az ifjúsághoz is szólni. A nagykárolyi születésű, a magyar Vörös Hadseregben is szolgáló és a bécsi emigrációból 1921-ben Erdélybe költöző Jász Dezső szerkesztette a Brassóban 1921-től megjelent *Világosságot*, majd az 1921–1923 között Marosvásárhelyen kiadott *Előret*. Jász a földalatti mozgalomban a bécsi kommunista központtal való kapcsolatért is felelt. A lapok szerkesztésében Rozvány Jenő és a Brassó megyei Tatrangon született Fóris István (Ștefan Foriș) is részt vett. Miután az *Előret* betiltották, Jász a *Munkás* című, Bukarestben nyomott lapot irányította 1923 és 1924 között. A *Munkás*nál dolgozott az ekkor Marosvásárhelyen élő Kahána Mózes,⁸⁶ itt szerkesztett Köblös Elek, de az újságnál dolgozott a Bihar megyei Körösgyéresen született Encsel Mór is. Miután a hatóságok a *Munkást* is betiltották, és Jász román állampolgárságát megvonták, illetve kiutasították az országból, a bukaresti Imre Aladár vette át a lap szerkesztését,⁸⁷ amely ezután *Munkásélet* címmel jelent meg.⁸⁸ Az esetenként csak egyetlen számot megért lapok mellett a Bukarestben

⁸⁶ Kahána Mózes Gyergyóbékáson született 1897. november 6-án.

⁸⁷ Imre Aladár 1898-ban született Bukarestben. Apja, Imre János magyar állampolgárságú erdélyi favágó volt, anyja pedig a román származású Maria Boer. Asztalosnak tanult, és fiatalon csatlakozott a szociáldemokrata szakszervezethez, majd a kommunista mozgalom tagja lett.

⁸⁸ 1927-től 1931-es betiltásáig Encsel Mór irányította a lap szerkesztését. BALOGH Edgár (szerk.): I. m. A *Munkásélet* szócikk online: <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/m.htm#Munkásélet> (Letöltve: 2016. 10. 10.).

1924 decembere és 1927 decembere között kiadott *Ifjú Leninista*, a KRP ifjúsági szervezetének lapja jelent meg rendszeresen.⁸⁹ A párt propagandatevékenysége nem merült ki a változó címmel megjelenő lapok megjelentetésében: legtöbbször röpiratokat szerkesztettek, amelyeket a munkások, de néha a földművesek között is terjesztettek.⁹⁰

A húszas évek derekára a Nemzeti Liberális Párt országvezetése egyre nagyobb belső elégedetlenséggel találkozott. A liberálisok fő kihívói a nemzeti pártiak lettek, akiket a hatalom megszerzésére irányuló kísérletükben az erdélyi szocialisták újfent támogattak. Az 1926-ban Romániában első ízben az általános szavazati jog alapján megszervezett helyhatósági választásokon az RSZPF szabad kezét adott a tagszervezeteinek, hogy helyi szinten kössenek szövetségeket „az őszintén demokratikus” politikai erőkkel. Így az Erdélyi és Bánsági Szocialista Párt a Román Nemzeti Párttal lépett szövetségre. Helyi szinten a nemzeti pártiak esetenként a kommunista fedőszervvel is lepaktáltak. A Rozvány Jenő vezetésével működő MPB szintén támogatta az adott politikai helyzetben az erdélyi Nemzeti Pártot. A választási szövetségüknek köszönhetően Nagyváradon Rozvány és még további nyolc képviselő bekerült a nagyváradai tanácsba. Országos szinten azonban a pártnak ekkor sem sikerült komoly eredményeket felmutatni, összesen huszonöt tanácsosi helyet szereztek. Ráadásul végül a nagyváradai tanácsot is elveszítették azt követően, hogy a MPB-tagok megválasztották Rozványt polgármesternek, és erre válaszul a Belügyminisztérium felszámolta a testületet, és időközi irányító tanácsot nevezett ki, amelyikbe már nem kerültek be a kommunisták.⁹¹

Flueraș ugyancsak Maniuék mellett kardoskodott az 1926. májusi parlamenti választásokon való részvétel alkalmával is, azonban a Romániai Szociáldemokrata Pártok Föderációjában

⁸⁹ BALOGH Edgár (szerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, köztársasági tudományos irodalom, művelődés II. (G–Ke)*. Kriterion, Bukarest, 1991. 334–339.

⁹⁰ A parasztok körében végzendő szervezőmunkát a Komintern huszonegy pontja közül az ötödik írta elő.

⁹¹ Gabriel MOISA: I. m. 225–226.

végül az önálló indulás Ilie Moscovici által propagált változata győzedelmeskedett. A Ion I. C. Brătianu⁹² vezette kormány által megszervezett 1926. januári helyhatósági, valamint az Alexandru Averescu-kabinet ideje alatti májusi parlamenti választásokon a szocialisták szerény eredményeket értek el (1,55%), és egyetlen helyet sem kaptak a törvényhozásban.⁹³ Mindez arra mutatott rá, hogy a föderációs alapokon való működés nem alkalmas forma a pártok közötti versenyben, és újra felerősödtek az egységes pártszervezet létrehozását követelő hangok.⁹⁴ Az országos szervezet megerősítésének igényével magyarázható az is, hogy a romániai szakszervezetek között a legjelentősebbnek számító Erdélyi és Bánsági Szakszervezeti Tanács 1926-ban felvette az Országos Szakszervezeti Tanács (OSZT) nevet, és székhelyét Kolozsvárról Bukarestbe tette át.⁹⁵

A romániai szociáldemokrata mozgalmat összefogó párt egységesítésére végül ugyancsak Bukarestben került sor 1927. május 7–9. között. A Föderáció egykori ellentétei újra fellángoltak, amikor az egységes párt nevét kellett eldönteniük. A regátiak azt szerették volna, ha pártjuk neve Romániai Szocialista Párt lett volna, míg az erdélyiek, bánságiak és bukovinaiak a Romániai Szociáldemokrata Párt (RSZDP) elnevezést favorizálták. Végül a többek között Ion Flueraș által képviselt második változat győzedelmeskedett, nem függetlenül attól, hogy ez a kommunistáktól való elhatárolódást is kifejezte.⁹⁶

⁹² Ion I. C. Brătianu román politikus, belügyminiszter és külügyminiszter 1864-ben született. Először 1909–1910-ben, majd 1914–1918 januárja, 1918 novembere és 1919, 1922–1926 és 1927. június–november között Románia miniszterelnöke.

⁹³ Ioan SCURTU: Választások Nagy-Romániában (1919–1937). *Magyar Kisebbség*, 1996/1–2. Forrás: <https://epa.oszk.hu/02100/02169/00003/m960104.html> (Letöltve: 2020. 05. 30.).

⁹⁴ Sorin RADU: I. m. 151. A szociáldemokraták korántsem indultak egyenlő esélyekkel a pártok versenyében. A választást megszervező politikusnak a voksolást megelőző kinevezése, valamint a „többségi prémium” (primă electorală) megszerzéséért bevetendő eszközök széles skálája mind afelé mutattak, hogy a választás megszervezésével megbízott párt egyben a választást megnyerő párt is lett.

⁹⁵ LAKATOS István: I. m. 117.

⁹⁶ Sorin RADU: I. m. 158.

Az RSZDP megtartotta ugyan a nagy önállósággal felruházott tartományi bizottságok rendszerét, azonban ezeknek csak szervező és nevelő szerepet szántak. Bár indítványozási hatáskörük is megmaradt, a döntéseket már nem a tartományok szintjén hozták meg, hanem a Bukarestben székelő RSZDP Végrehajtó Bizottságában. Az új párt nemzetiségi bizottságokat állított fel, amelyek kulturális „nevelőmunkát” végeztek a kisebbségi nyelveken: könyvtárakat, műkedvelő köröket, dalárdákat, pártsajtót stb. működtettek, valamint jelezték a központnak a nemzetiségi sérelmeket. Ezeknek a törvényhozásban való felvállalása a szociáldemokrata parlamenti képviselők feladata lett.⁹⁷ Elfogadott programja alapján a párt elsősorban a reformok útján kívánt harcolni a gazdasági kizsákmányolás, a politikai és nemzeti elnyomás, valamint a kulturális elmaradottság ellen. Céljai közé tartozott a húsz év alatti állampolgárok általános szavazati jogának a bevezetése és a kis parasztgazdaságok megerősítése is. Központi lapjukat *Socialismul* címmel jelentették meg. A párt Végrehajtó Bizottságában két erdélyi (Ion Flueraş és Iosif Jumanca), két regáti (Ilie Moscovici és Constantin-Titel Petrescu), valamint két bukovinai (Iacob Pistiner és Lothar Rădăceanu) kapott helyet. Ami pedig a nemzetközi kapcsolatokat illeti, az 1927-ben egységesült párt továbbra is a II. Internacionálé vonalán maradt.⁹⁸

Összegzés

Az erdélyi szocialista mozgalom 1918 második felében kezdődött, átmenetinek tekinthető időszaka 1927-ben zárult le a Romániai Szociáldemokrata Párt megalakításával. Ez egyenértékű volt az erdélyiek betagozódásával a romániai szociáldemokrata mozgalomba – ami egyben azt is jelentette, hogy a mozgalom központja a román fővárosba, Bukarestbe került. Mindazonáltal az RSZDP a munkások jogai mellett a nemzetiségi jogok védelmét is ma-

⁹⁷ LAKATOS István: I. m. 131.

⁹⁸ Sorin RADU: I. m. 158.

gára vállalta – a szociáldemokrata eszmeiség mellett bizonyára nem függetlenül hagyományaitól, és az erdélyi magyar munkásságnak a szervezeten belüli jelentős súlyától. Míg az 1921-es szakadás a húszas évek első felében jelentősen felőrölte a mozgalom erejét, és megosztotta a vezetőségét, a számok azt mutatják, hogy a tagság jelentős része inkább a szociáldemokráciához húzott (az EBSZT megalapítása utáni első évében hetvenezren csatlakoztak a szervezethez). A parlamentarizmus keretei közötti működés hívei képesek maradtak önmaguk eredményes megszervezésére és erőik egyesítésére.

Ezzel szemben a Párizs környéki békék elfogadását megtagadó kommunisták 1924-ben a föld alá kényszerültek, és csupán a hatóságok engedékenységének köszönhatték, hogy a Munkás-Paraszt Blokk nevű fedőszervük révén 1925-től kezdve egyesek közülük mégis nyílt politikai tevékenységet folytathattak. A kommunista párt politikai súlypontja a huszonegy pont elfogadásával Moszkvába helyeződött át, miközben a párt egyfajta politikai szektaként működött, tagsága pedig alig érte el a kétezer főt.

A húszas éveket követő időszakok ismeretében kijelenthető, hogy az impériumváltás tapasztalatai, valamint az 1921-es „szkizma” hosszú távon is meghatározóknak bizonyultak. Az ekkor történtek, de főként Flueraşék gyulafehérvári „munkásárulása”, a Kormányzótanácsban vállalt szerepük, valamint a kommunista párt megalakulása, majd föld alá kényszerülése és a „szociálfasisztákkal” való szembehelyezkedése olyan eseményeknek bizonyultak, amelyeknek az árnyéka végigvetült az elkövetkező évtizedeken.